

مدیریت مسجد: وظایف، موانع و کاستی‌ها

حجت الاسلام والمسلمین سیدمحمدعلی پورهایمی*

اشاره

مسجد از صدر اسلام تاکنون همواره کانون بنیادین حیات اجتماعی، فرهنگی و سیاسی مسلمانان بوده است. این بنای مقدس و گرانسنگ با جایگاهی محوری که در آموزه‌های اسلام دارد، نه تنها محفل برپایی شعائر دینی و عبادی است، بلکه مهم‌ترین نهاد برای هم‌افزایی و انسجام اجتماعی، تربیت نسلی متعهد و مرکزی برای فعالیت‌های عام‌المنفعه محسوب می‌شود. اهمیت این جایگاه رفیع، ضرورت توجه دقیق به مدیریت آن را دوچندان می‌سازد؛ مدیریتی که بتواند با وجود حفظ اصالت‌های عبادی، مسجد را به قطبی فعال و مؤثر برای پاسخ‌گویی به نیازهای معاصر تبدیل کند و آن را به پایگاهی تمدن‌ساز ارتقا دهد. در این نوشتار، مدیریت مسجد در قالب وظایف، موانع و کاستی‌ها بررسی می‌شود و در محورهای سامان یافته است.

محور اول: راهکارهای تقویت مسجد

هدف در این محور، پاسخ به این پرسش است: «چگونه می‌توانیم مساجد را تقویت کنیم؟» در مقدمه این نکته گفتنی است که نخستین گام برای دستیابی به موفقیت در هر شغل و حرفه‌ای، جستجو و شناسایی راهکارهایی است که آن مسیر شغلی را با موفقیت به سرانجام برساند. بنابراین در ادامه ابتدا به راهکارهای تقویت مسجد می‌پردازیم.

الف) تبیین جایگاه مسجد

مسجد یکی از تأثیرگذارترین نهادهای مذهبی در جوامع اسلامی است که جایگاهی بس رفیع و

---

* سطح سه حوزه علمیه قم.

سترگ در آموزه‌های دینی دارد. در قرآن کریم می‌خوانیم: «إِنَّمَا يَغْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ»^۱ منحصرأ تعمیر مساجد خدا به دست کسانی است که به خدا و روز قیامت ایمان آورده‌اند و نماز به‌پا دارند و زکات مال خود را بدهند». رسول خدا ﷺ نیز می‌فرماید: «قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: إِنَّ يَبُوتِي فِي الْأَرْضِ الْمَسَاجِدُ تُضِيءُ لِأَهْلِ السَّمَاءِ كَمَا تُضِيءُ النَّجُومُ لِأَهْلِ الْأَرْضِ»^۲ خداوند والا و بلندمرتبه می‌فرماید: آگاه باشید که مساجد خانه‌های من در روی زمین هستند؛ همان‌گونه که ستارگان برای اهل زمین می‌درخشند، مساجد نیز برای اهل آسمان نورافشانی می‌کنند».

مسجد! ای جایگاه یاد خدا	مسجد! ای خانه آباد خدا
چشمه رحمت جوشان خدا	مسجد! ای نهر خروشان صفا
ای صدای تو، صدای ایمان	مسجد! ای راهنمای انسان
سایبان در دل صحرا زده‌ای	خیمه نور به دنیا زده‌ای
در خطرگاه زمان سنگر من	سایه رحمت تو بر سر من
وعده‌گاه من و الله منی ^۳	مهد پاکیزگی جان و تنی

ب) تبیین کارکردهای مسجد

یکی از راهکارهای اساسی برای تقویت مسجد، تبیین دقیق آثار و کارکردهای آن در جامعه است. اولین پایگاهی که در زمان رسول اکرم ﷺ بنا نهاده شد، «مسجدالنبی» بود. این مسجد فقط محلی برای عبادت نبود، بلکه مرکز اصلی رسیدگی به نیازهای مسلمانان به شمار می‌رفت؛ برای مثال «اصحاب صُفّه» که مهاجرانی بدون سرپناه بودند، در سکوی این مسجد سکونت داشتند. پیامبر اعظم ﷺ نیز تمام امور حیاتی مسلمانان اعم از اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و قضایی را در همین مسجد مدیریت و حل و فصل می‌کردند. این اقدام نشان‌دهنده لزوم الگوبرداری از ایشان است؛ چراکه خداوند می‌فرماید: «لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ»^۴ به یقین برای شما در [روش و رفتار] پیامبر خدا الگوی نیکویی است». بر ما لازم است

۱. توبه: ۱۸؛ ر.ک به: فضل بن حسن طبرسی، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۸، ص ۵۴۸.

۲. احمد بن محمد بن خالد برقی، المحاسن، ج ۱، ص ۴۷.

۳. حبیب‌الله چایچیان.

۴. احزاب: ۲۱؛ ر.ک به: ناصر مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۱۷، ص ۲۴۰.

که محوریت مسجد را از سیره این بزرگوار الگو بگیریم. بر همین اساس امام خمینی علیه السلام تأکید می‌فرماید: «مسجد محلی است که از آن باید امور اداره بشود. این مساجد بود که این پیروزی را برای ملت ما درست کرد. این مراکز حساسی است که ملت باید به آن توجه داشته باشند، این طور نباشد که خیال کنیم حالا دیگر ما پیروز شدیم، دیگر مسجد می‌خواهیم چه کنیم؟ پیروزی ما برای اداره مسجد است»^۱.

ج) برنامه‌ریزی هدفمند

برنامه‌ریزی از مؤثرترین روش‌ها برای تقویت پویایی مسجد است. ضروری است که این برنامه‌ریزی دارای تمرکز ویژه بر نسل جوان باشد و موارد زیر را دربرگیرد:

- * جذب جوانان: برگزاری برنامه‌های جذاب و متناسب با نیازهای روز جوانان و نوجوانان (مانند کارگاه‌های مهارتی، مسابقات ورزشی و اردوهای فرهنگی)؛
- * تبدیل مسجد به پایگاه محله: تبدیل مسجد به محلی برای ارائه خدمات مشاوره‌ای، کمک‌رسانی به نیازمندان محله و حل و فصل مشکلات اجتماعی؛
- * ارتقای محتوای سخنرانی: استفاده از سخنرانان آگاه، به‌روز و متخصص که بتوانند به شبهات فکری و مسائل جاری جامعه با بیانی شیوا و فهم‌پذیر پاسخ دهند.

محور دوم: وظایف «هیئت‌امنا»، «روحانی مسجد» و «خیرین»

با اینکه شناسایی وظایف مهم است، آنچه اهمیت بالاتری دارد، برنامه‌ریزی دقیق برای اجرای وظایف است. در این محور به تشریح وظایف هیئت‌امنا، روحانی مسجد و خیرین می‌پردازیم.

الف) وظایف هیئت‌امنا

۱. تعیین مسئولیت و انجام وظایف به بهترین وجه

معمولاً در هر مسجد یا هیئتی، مردم اشخاصی را انتخاب می‌کنند و مسئولیت‌هایی از قبیل فرهنگی، مالی، تدارکات و ... را بر عهده می‌گیرند. یکی از اموری که باید بدان شود این است که اشخاص در هر ارگان یا مجموعه‌ای اگر مسئولیت خود را به بهترین وجه انجام دهند، آن مجموعه هم به بهترین وجه خودش را نشان می‌دهد. مساجد هم از این امور مستثنا نیست؛ از این رو اگر مسئول فرهنگی در مسجد خودش زیر مجموعه‌ای را فراهم کند و از نوجوانان و

۱. <http://www.imam-khomeini.ir/fa/n30978>

جوانان محل دعوت به عمل بیاورد و یکی را مسئول اذان، دیگری را مکتب، دیگری را کانال‌های مجازی و ... قرار بدهد، چند ثمره دارد:

اول: جوان آن محله به جای رفتن به دنبال رفیق ناباب، خودش را وقف مسجد می‌کند و با فضای معنوی مسجد خو می‌گیرد. دوم: آن مسجد جوانان و نوجوانان زیادی را در خود جای می‌دهد.

سوم: موفقیت آن مسجد بیش از پیش خواهد بود و یکی از مساجد نمونه خواهد شد.

۲. اتحاد و همکاری با امام جماعت

وظیفه دوم هیئت‌امنا، همسویی با روحانی مسجد در جایگاه یکی از ارکان اصلی مسجد است؛ این مهم سبب رشد معنوی مسجد می‌شود. در هر مسجد یا هیئتی که روحانی و هیئت‌امنا همکاری خوبی داشتند و مسئولیت خویش را در این‌باره به‌درستی پی گرفتند، زمینه تقویت مسجد هم فراهم آمده است. افزون بر اینکه اتحاد و همکاری موجب ترغیب بیشتر نمازگزارانی خواهد شد که نظاره‌گر امور مسجد هستند؛ برای مثال روحانی مسجد طرح اردویی را برای جذب جوانان به هیئت‌امنا ارائه می‌دهد که خیلی مؤثر هم است، اما هیئت‌امنا بنا به مسائل سلیقه‌ای قبول نمی‌کنند و به بهانه نبود بودجه و امکانات آن طرح را کنار می‌گذارند و نه‌تنها در این مورد که در موارد دیگر هم همکاری خوبی با روحانی ندارند؛ همین امر سبب دل‌سردی می‌شود و دیگر کسی دنبال ارائه طرح و برنامه نمی‌رود و نیز موجب به‌وجود آمدن چالش در مسجد می‌شود و توازن موفقیت به هم می‌خورد.

۳. توجه به پیشنهادها و انتقادات

وظیفه سوم هیئت‌امنا، اهمیت دادن و جامعه عمل‌پوشاندن به پیشنهادها و انتقادهای نمازگزاران است؛ برای مثال گاه یکی از نمازگزاران پیشنهاد می‌کند که فضای حیات مسجد را هنگام نماز باز بگذارند تا نمازگزاران بتوانند وسیله نقلیه را به‌راحتی پارک کنند. ثمره این کار آن است که در جذب نمازگزاران مسجد مؤثر خواهد شد.

۴. دعوت و مطالبه از مسئولان

وظیفه چهارم هیئت‌امنا، دعوت از مسئولان شهری یا روستایی است تا به مشکلات نمازگزاران جامعه عمل‌پوشانند. در دهه‌های ۵۰ و ۶۰ که محوریت مسجد در آن زمان به اوج خود رسیده بود، بسیار از مشکلات اجتماعی، اقتصادی و سیاسی در مسجد حل می‌شد؛ از این‌رو امروز هم

اگر همان برنامه اجرا شود، مردم استقبال خوبی می‌کنند و مسجد دارای جمعیت پرشوری خواهد شد.

یک ایده: موضوعی به ذهن می‌آید که اگر در محله ما شخصی حقوق خوانده است، از او هفته‌ای یک مرتبه دعوت شود تا مردم بتوانند مشکلات حقوقی خود را در مسجد حل کنند؛ همچنین در سایر موضوعات مورد نیاز نمازگزاران و مردم.

ب) وظایف روحانی مسجد

یکی دیگر از ارکان اساسی در مسجد، روحانیون و امام جماعات در این مکان مقدس هستند. اگر شخص روحانی عالم و پرهیزکار بتواند با تجربه مفید خود، همبستگی و همگرایی با نظرات هیئت‌امنا و عموم نمازگزاران داشته باشد، موفقیت شگفتی در این امر حاصل خواهد کرد. شخصی نقل می‌کند چند سال پیش، روحانی فرهیخته، باسواد و خوش‌مشری به مسجد محله‌شان آمد. قبل از او، ده‌ها روحانی آمده و رفته بودند و همواره تنها یکی - دو صف نمازگزار سالخورده و حداکثر سه - چهار جوان در نمازهای جماعت حضور داشتند؛ اما با حضور این روحانی در کمتر از یک ماه، صفوف نمازگزاران جوان تا انتهای مسجد و نزدیک درهای خروجی‌اش ادامه داشت و بعد از نماز هم، تا یکی - دو ساعت، بحث آزاد در فضای مسجد ادامه داشت ... اما چند ماه بعد که آن روحانی از مسجد محل رفت تا به امروز که روحانیون زیادی عهده‌دار امامت جماعت مسجد شده‌اند، خبری از آن رونق مستعجل نیست. در حالی که مردم همان مردم‌اند، محله همان محله و مسجد هم همان مسجد با همان هیئت‌امنا؛ تنها تفاوتش روحانی مسجد است.^۱

۱. جذب جوانان و نوجوان به مسجد

روحانی محترم مسجد با تکیه بر طبع، ذوق و استعدادهای ذاتی خود می‌تواند تأثیری چشمگیر در جذب جوانان و نوجوانان داشته باشد. یکی از راهکارهای عملی، تسهیل محیط مسجد در جایگاه مرکز فعال اجتماعی است؛ برای مثال پیگیری و هماهنگی با نهادهایی نظیر شهرداری منطقه برای تأمین و نصب وسایل تفریحی مناسب (مانند تاب، سرسره یا امکانات ورزشی) در فضای پیرامونی مسجد. البته این اقدام مشروط به توافقی شفاف با گروه سنی هدف است که در

۱. <https://www.asriran.com/fa/news/۱۷۰۵۰۹>

زمان برگزاری نمازهای جماعت و مراسمات رسمی، از این وسایل استفاده نکنند و آنها را به طور موقت جمع‌آوری کنند.

۲. کسب مهارت‌های لازم و مورد انتظار از امام جماعت

از وظایف ذاتی امام جماعت در مساجد این موارد است:

اول: هنگام نماز جماعت از لحاظ تجویدی و قرائت و حتی لحن و صوت با به‌کارگیری بهترین روش موجبات جذب نمازگزاران را فراهم آورد.

دوم: محتوای سخنرانی در منبر که مورد توجه خاص شنوندگان است، از کلام قرآن مجید و کلام اهل بیت علیهم‌السلام استفاده کند که هر دو نورانیت خاصی را در فضای جلسه حاکم می‌دارد و در آخر مطالب را با بحث روز خاتمه دهد؛ مثلاً امیرالمؤمنین علیه‌السلام می‌فرمایند: «به من خبر رسیده که مردی از لشکر شام به خانه زنی مسلمان و زنی غیرمسلمان که در پناه حکومت اسلام بوده، وارد شده و خلخال و دستبند و گردن‌بند و گوشواره‌های آنها را به غارت برده؛ درحالی‌که هیچ وسیله‌ای برای دفاع، جز گریه و التماس کردن نداشته‌اند. اگر برای این حادثه تلخ، مسلمانی از روی تأسف بمیرد، ملامت نخواهد شد و از نظر من سزاوار است»^۱ همین قضیه را می‌توان به بحث مظلومیت مردم فلسطین ارتباط داد که امام و پیشوای ما چنین نظراتی را داشت.

بیان این نکته ضروری است که روحانی باید با مطالعه بر منبر حاضر شود. آیت‌الله قرائتی در این باره به آیت‌الله فلسفی (از عالمان مشهد) اشاره این‌گونه می‌کند:

روزی به ایشان گفتند صلوات بفرستیم تا منبر بروید. ایشان فرمودند: من امروز مطالعه نکرده‌ام. اصرار کردند و گفتند صلوات دوم را بلندتر، سومی را بلندتر... ایشان درنهایت با اصرار زیاد روی منبر رفت و فرمود: بابا من مطالعه نکردم. بعد از سخنرانی پایین آمد و گفت: بی مطالعه صحبت کردن ظلم به وقت مردم است. و من امروز مطالعه نکردم. اثر آن یک دقیقه، بسیار بیشتر از سخنرانی بدون آمادگی بود.^۲

۳. همکاری با هیئت‌امنا

وظیفه سوم روحانی و امام جماعات، همکاری لازم با هیئت‌امنا است. روحانی باید نظرات مفید آنان را به دیده منت بگذارد؛ برای مثال وقتی یکی از اعضای هیئت‌امنا پیشنهاد می‌دهد که یک

۱. سیدرضی، نهج‌البلاغه، ص ۶۹.

۲. <https://gharaati.ir>.

روز در هفته را به همراه روحانی مسجد به عیادت مریضی بروند که از نمازگزاران مسجد است، روحانی انجام وظیفه کند. همچنین می‌تواند سالروز تولد نمازگزاران مرد را در جایی یادداشت کند تا بین دو نماز تبریک و تهنیت بگوید. این گونه موارد می‌تواند در جذب نمازگزاران به‌ویژه قشر جوانان مؤثر باشد.

۴. برنامه‌ریزی تفریحی و اردویی

چهارمین وظیفه روحانی مسجد، برنامه‌ریزی‌های تفریحی و اردویی با هماهنگی هیئت‌امنا برای قشر جوان و نوجوان است. این مسئله در جذب جوانان و نوجوانان خیلی مؤثر خواهد بود؛ برای مثال تأثیرگذاری اردوی زیارتی یا تفریحی در ذهن نوجوان یا جوان پایدار خواهد بود؛ ازاین‌رو روحانی و مبلغ دینی می‌تواند از این فرصت بیشترین استفاده را داشته باشد و مسائل دین و مذهب را در موقعیت مناسب برای آنان بیان کند، به‌ویژه در قالب گفتن داستان از بزرگان دین. این نکته حائز اهمیت است که روحانی مسجد می‌تواند از امکانات امروزی بیشترین استفاده را کند؛ برای مثال با دستگاه ویدیو پروژکتور، احادیث و داستان‌های مربوط به بحث را به بهترین وجه ممکن تفهیم نماید و همه این مسائل به ذوق و سلیقه امام جماعت بستگی دارد تا حال و نشاط را به جلسه سخنرانی افزاینده کند.

ج) وظایف خیرین مسجد

سومین دسته از ارکان مؤثر در مسجد، خیرین هستند. پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در نخستین اقدام تبلیغی خود که خویشاوندان را دعوت نمودند، اطعام کردند. همچنین یکی از عوامل مؤثر در پیشرفت اسلام، اموال فراوانی بود که حضرت خدیجه رضی‌الله‌تعالی‌عنها در راه اسلام هزینه کردند. بنابراین افراد خیر در این موارد تأثیر بسزایی در جذب نمازگزاران به‌ویژه قشر جوان دارند؛ چراکه امروزه دشمنان دین و مذهب با دلارهای فراوان کمر همت بسته‌اند تا جوانان ما را از دین و مذهب مأیوس کنند؛ ما هم در پاتک دشمن و در جواب شیخون فرهنگی دشمن باید هزینه‌های فراوانی را متحمل شویم.

۱. یاری در تهیه امکانات لازم

نخستین خدمت خیرین برای مساجد و نمازگزاران، تشکیل شورایی با حضور روحانی و هیئت‌امناست تا بتوانند با هم‌فکری همدیگر در جهت ارتقای مسجد همکاری داشته باشند. بسیاری از برنامه‌ها و مراسم‌های مذهبی مسجد مرهون زحمات بانیان و خیرین است؛

چراکه هر اندازه برنامه و ایده برای پیشرفت مسجد داشته باشیم، بدون امکانات و بودجه این امر میسر نخواهد بود.

۲. مساعدت نمازگزاران و همسایگان مسجد

دومین برنامه خیرین، همکاری لازم با روحانی مسجد و اعضای هیئت امناء است. خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید: «وَأْمُرْهُمْ شُورَىٰ يَبْنِيهِمْ»^۱ و کاروبارشان بین آنان از روی مشورت است. ما نیز با مشورت و هم‌فکری می‌توانیم کارهای فراوانی را انجام بدهیم؛ برای نمونه می‌توان به این کارها اقدام کرد:

اول: برای ارتقای مسجد ایده‌آل می‌توانیم صندوق قرض الحسنه‌ای را در مسجد افتتاح کنیم و به افراد نیازمند وام بلاعوض (برای شرایط خاص) و وام عادی که بازپرداخت داشته باشد، بدهیم.

دوم: در مناسبت‌هایی مثل ماه مبارک رمضان، عید نوروز، عید غدیر، نیمه شعبان و ... بسته‌های معیشتی را تهیه کنیم و در اختیار نیازمندان از همسایگان مسجد قرار دهیم؛ همانند ایام کرونا که مردم همدلی خوبی داشتند.

امروزه که مردم گریبانگیر مشکلات اقتصادی بسیاری هستند، این ایده در جذب نمازگزاران مسجد بسیار مؤثر است.

این نکته هم حائز اهمیت است که دریافت‌کنندگان بسته‌های معیشتی الزاماً و در ابتدای امر اگر اهل مسجد نبودند، هیچ اشکالی ندارد و به‌یقین همین خانواده‌ها وقتی به چشم خود می‌بینند اهالی مسجد به فکرشان هستند، بر خود واجب می‌دانند که در مسجد حضور یابند. این‌گونه فعالیت‌ها مشمول این حدیث نورانی است که امام صادق علیه السلام فرمودند: «كُونُوا دُعَاةً لِلنَّاسِ بِغَيْرِ أَلْسِنَتِكُمْ»^۲ با غیر زبان‌هایتان، دعوت‌کننده مردم باشید؛ یعنی مردم را با عمل خود به طرف دین و مذهب دعوت کنید. به‌یقین می‌توان با این‌گونه امورات خیر در جذب افراد به مسجد تأثیرگذار بود.

۳. تسهیل ازدواج جوانان

مسئله ازدواج جوانان و جمعیت به‌تازگی در کشور با چالشی مواجه شده است که بر همگان رفع

۱. شوری: ۳۸.

۲. محمدباقر مجلسی، بحار الأنوار، ج ۶۷، ص ۳۰۳.

این مشکل و معضل بایسته و شایسته است. خیرین مسجد هم می‌توانند با تهیه جهیزیه برای جوانان محله مسجد، در این امر خدایسندانه مشارکت داشته باشند و حتماً لازم نیست جهیزیه را کامل تهیه کنند، بلکه هر عزیزی از خیرین بتواند یک عدد یخچال یا لباسشویی یا جاروبرقی را قبول زحمت کند، کفایت خواهد کرد.

همه این خدمات و زحمات با توجه به تورمی که حاصل شده است، می‌تواند ما را به یک مسجد ایده‌آل و مورد پسند امام عصر (عج) سوق بدهد.

خدای متعال در قرآن می‌فرماید: «الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمْلاً»^۱ مال و فرزندان، آرایش و زیور زندگی دنیا هستند؛ ولی اعمال شایسته پایدار نزد پروردگارت از جهت پاداش بهتر و از لحاظ امیدداشتن به آنها نیکوتر است؛ یعنی فرد مؤمن باید کیس و زرنگ باشد که آنچه از زندگانی دنیا بهره‌مند است، برای آخرتش هم توشه‌ای کنار گذارد. از این رو این عزیزان در حد وسع و توان مالی‌شان در مقابل دشمنانی که کمر همت بسته‌اند تا قشر جوان و نوجوان ما را از مسجد و دین و اخلاق دور کنند، قد علم کنند و اجازه ندهند این واقعه رخ دهد.

محور سوم: رفع نواقص و کوتاهی‌ها

در هر مجموعه‌ای کاستی‌ها و کوتاهی‌هایی وجود دارد و مسجد هم مستثنا از این مقوله نیست. اگر می‌خواهیم مسجد و مجموعه فرهنگی‌مان موفق باشد، در نخستین گام باید کوتاهی‌ها و نواقص را شناسایی کنیم؛ برای مثال اگر در مسجد مشکل مالی داریم که معمولاً مبتلا به است، با متمولین و خیرین محله جلسه‌ای بگذاریم، مشکلات مسجد را مطرح کنیم و از نظرات و پیشنهادهای آنها استفاده نماییم.

بر اساس مشاهدات عینی که به دلیل مسئولیت سرکشی از مساجد کشور بوده است، برخی از مهم‌ترین نواقص و کاستی‌ها عبارت‌اند از:

اول: تک‌قطبی و تکروری کردن در مجموعه مسجد که طیف خاصی یا حزب خاصی بخواهند نظرات شخصی و سلیقه‌ای خودشان را بر دیگران تحمیل کنند؛ در این حالت هیچ‌گاه موفقیتی حاصل نخواهد شد. رسول گرامی اسلام ﷺ با اینکه خودشان عقل کل بودند، در جنگ‌ها از مشاوران خود مشورت می‌گرفتند. بنابراین بر ما نیز این امر لازم است که به‌ویژه از

۱. کهف: ۴۶؛ ر.ک به: فضل بن حسن طبرسی، مجمع البیان، ج ۱، ص ۶۶۹.

قشر جوان در امر مدیریت مسجد استفاده کافی را ببریم و از تکروری و سلیقه‌ای عمل کردن پرهیز کنیم.

دوم: یکی دیگر از معضلات در برخی مساجد، افراد مسن به قول امروزی‌ها صف اولی‌های نماز جماعت در مسجد که با روحیه خاص یا گاهی اخلاق تند، سبب عدم موفقیت در رسیدن به مسجد ایده‌آل می‌شوند؛ برای چند نفر از نوجوانان محل به مسجد آمده‌اند و گوشه‌ای از مسجد مشغول صحبت کردن هستند؛ طبیعت این عزیزان که صحبت کردن با صدای بلند و بازی با گوشی همراه است، موجب اعتراض بعضی از افراد می‌شود؛ درحالی‌که وقتی بخواهیم با نوجوان یا جوانی مطلبی را با انتقاد مطرح کنیم، باید با زبان ملایم و زبان خودشان باشد؛ اما اگر این امر هم مؤثر واقع نشد، این مسئولیت را خود روحانی مسجد یا شخصی بر عهده گیرد که تجربه‌ای در ارتباط با کودک و نوجوان دارد.

سوم: یکی دیگر از معضلات و مشکلات مسجد که در دو دهه اخیر مشاهده شده است، اولویت دادن به هیئت‌هاست تا مساجد. درواقع جمعیت زیادی از جوانان به طرف هیئت‌ها کوچ کرده‌اند و به جای شرکت کردن در مراسمی از قبیل نماز جماعت و سخنرانی در مسجد، این برنامه‌ها را در هیئت برگزار می‌کنند. درحالی‌که مسجد سنگر و پناهگاه معنوی محله است و معصومان علیهم‌السلام در روایات متعددی به این مطلب تذکر داده‌اند که خواندن نماز جماعت آن هم در مسجد ثواب عظیمی دارد؛ ازاین‌رو همکاری و برقراری رابطه مناسب با هیئت‌های اطراف مسجد در جذب افراد به مسجد از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

چهارم: مورد دیگر از مشکلات مسجد، یکنواختی قاری و سخنرانی و مداح در تمام مناسبت‌های مذهبی است؛ به‌ویژه در مراسم‌هایی مثل شب‌های قدر، دهه اول محرم یا دهه آخر صفر که جمعیت فراوانی در جلسات شرکت می‌کنند لازم است از افرادی دعوت شود که شایستگی و تجربه بیشتری در این امورات دارند؛ برای مثال در برخی موقعیت‌ها، اگر خطیبی توانا و سخنرانی زبده دعوت شود، تأثیرگذارتر خواهد بود و آن مسجد ایده‌آل خواهد شد.

کتاب‌نامه

قرآن کریم.

۱. شریف الرضی، محمد بن حسین، نهج البلاغة، مصحح: صالح صبحی، ج ۱، قم: هجرت، ۱۴۱۴ ق.

۲. قرطبی، محمد بن احمد، الجامع لأحكام القرآن، تهران: ناصرخسرو، ۱۳۶۴ ش.

۳. برقی، احمد بن محمد بن خالد، المحاسن، محقق/ مصحح: جلال‌الدین محدث، چ ۲، قم: دارالکتب الإسلامية، ۱۳۷۱ ق.
۴. طباطبائی، سید محمد حسین، المیزان فی تفسیر قرآن، چ ۲، بیروت: مؤسسة الأعلمی للمطبوعات، ۱۳۹۰ ق.
۵. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، مصحح: فضل‌الله یزدی طباطبائی، چ ۳، تهران: ناصر خسرو، ۱۳۷۲ ش.
۶. مجلسی، محمدباقر، بحار الأنوار، مصحح: جمعی از محققان، چ ۲، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ ق.
۷. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، چ ۱۰، تهران: دارالکتب الإسلامية، ۱۳۷۱ ش.